

SÜNNİLİK YA DA BATI MERKEZLİ ÇATIŞMA TEORİLERİNİN OPERASYON ALANI ORTADOĞU

Prof. Dr. Hilmi DEMİR

Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

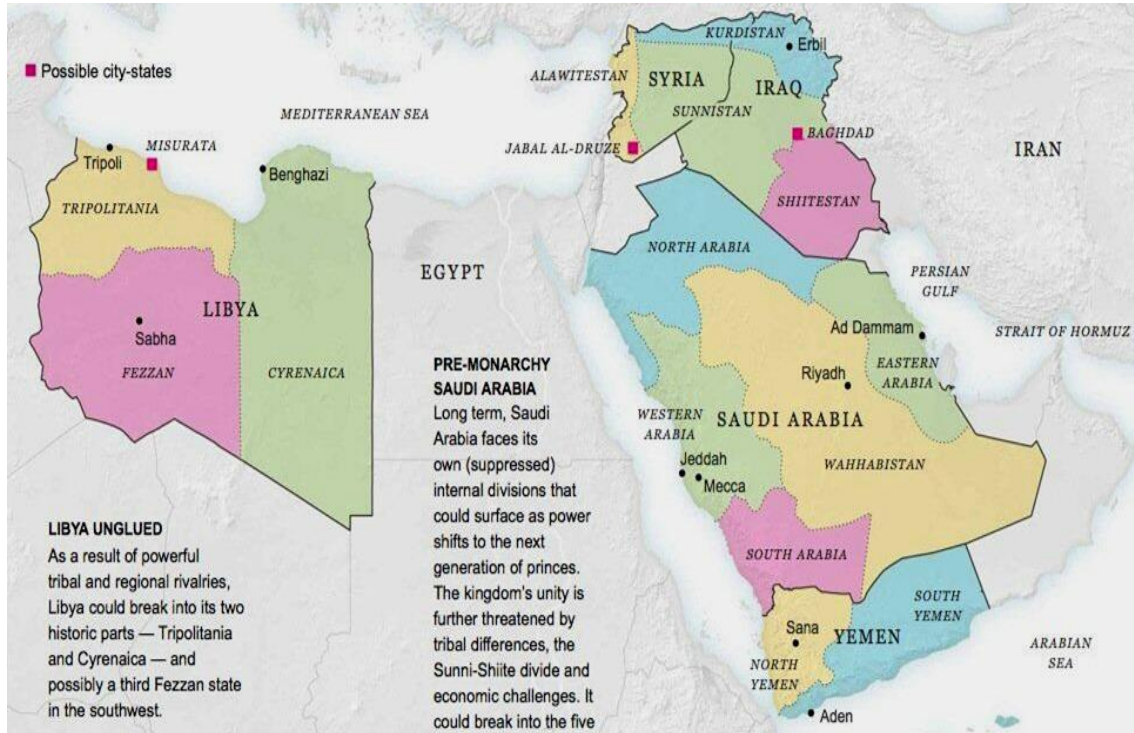
11 Eylül saldırılarından bugüne değin Ortadoğu merkezli radikal dinî hareketlerin ve terör saldırılarının ele alınmasında Batı merkezli bir kavramlaştırmanın baskın ve belirleyici etkisi, entelektüel dünyamızı âdeta teslim almıştır. Bu kavramsallaştırmanın İslâmofobi üzerinden yürütülen bir “ılımlı İslâm-radikal İslâm” dikotomisi olduğunu ileri sürmek mümkündür.

Bugünlerde sadece İslâm toplumları değil, Batı dünyası da el-Kaide, en-Nusra, eş-Şebab, Ahrar eş-Şam, Ensar eş-Şam gibi uluslararası ve mahallî birçok devrimci örgütün isimlerini basın ve yayın yoluyla öğrenmektedir. Özellikle son zamanlarda Suriye meselesiyle içli dışlı olan Türk dış politikasının sonucu olarak da kamuoyumuz bu radikal grupları daha yakından duymaya ve tanımaya başlamıştır. Bir zamanlar daha çok Filistin meselesi düzleminde adlarını duyduğumuz Hamas ve Hizbullah gibi örgütlerle yalnızca Şîi devrimci yapılara ait olan radikal ve militarist askerî söylem, 11 Eylül saldırılarıyla ve özellikle de Suriye’deki iç savaşla birlikte Sünnî dünyaya da yayılan ve Sünnîliği de tanımlayan bir kavram olmaya başlamıştır.

Bugün artık herkes İslâm dünyasının bir mezhep savaşına doğru sürüklenmeye başladığı konusunda hemfikir gibidir. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte Batı medyasının çoğu tarafından güçlü biçimde işlenen ve olup bitenin aslında bir medeniyetler çatışması olduğunu ileri süren tez, son yıllarda yaşanan gelişmelerle -bir anlamda- şimdi çok daha güçlü bir şekilde kanıtlanmış gibidir. Buna göre, Anglo-Amerikan oryantalizm diliyle söylenecek olursa, çöken İslâm medeniyeti Batı’nın değerlerine karşı hınç ve öfkeyle saldırmaktadır. Irak’ın işgaliyle bu saldırıları püskürten Batı, şimdi İslâm medeniyetinin ve İslâm’ın aslında neden bu Batılı değerlerle asla örtüşmediğini kanıtlamaktadır. Çünkü artık yalnızca Şîi dünya değil Sünnî dünya da radikal terörist grupların ana rahmi gibidir. Batılı oryantalizmin ürettiği İslâmofobi’yi gittikçe güçlendiren bu söylem, artık İslâm korkusunun yalnızca Şîiğe

ait olmadığını, aslında İslâm'ın kendisinin de bir iç mesele olarak görülmesi gerektiğini tüm dünyaya va'z etmektedir.

Arap Baharı ile birlikte demokratikleşme beklentileri artan Ortadoğu bugün ülkelerin bölüneceği bir coğrafyaya doğru evrilmektedir. New York Times'da yazan Robin Wright'ın öngördüğü geleceğin muhtemel Ortadoğu haritasında, bölgedeki 5 Arap devletinin 14 parçaya ayrılacağı iddia edilmektedir.¹ Aşağıda yer verilen söz konusu haritada; Suriye'nin Alevî, Kürdistan ve Sünnî devlet olmak üzere üç; Suudî Arabistan'ın Kuzey Suud, Doğu, Batı, Güney ve Vehhabî devleti olmak üzere beş; Yemen'in iki; Libya'nın ise üç devlete bölüneceği gösterilmektedir. Böylece artık "Sünnîstan" denilen bir bölge ihdas edilerek Sünnîlik kendi içinde bir ayrışmanın ve çatışmanın alanı olarak konumlandırılmaktadır. Yine Türkiye'de mezhep çatışmasından bahseden birçok uzman ve devlet ricali, bu mezhep çatışmasının "Sünnîlik" ile "Şîlik" arasında cereyan etmekte olduğunu varsaymaktadır.

Oysa Ortadoğu'da bir mezhep savaşı olduğu ve bu savaşın Sünnîlik üzerinden yürütüldüğü iddiası, aslında Batılı oryantlizmin 11 Eylül saldırılarından itibaren yürüttüğü "medeniyetler arası savaş" söyleminin devamından başka bir şey değildir. Ne yazık ki İslâm dünyasındaki gruplaşmaların ve farklılaşmaların tarihî yapısı dikkate alınmadığından, Türkiye'deki alan dışı uzmanlar ve devlet ricali bu oryantlist dilin kurbanı olmaktadır.

¹ Robin Wright, "How 5 Countries Could Become 14", *New York Times*, 28 Şubat 2013, <http://www.nytimes.com/interactive/2013/09/29/sunday-review/how-5-countries-could-become-14.html>

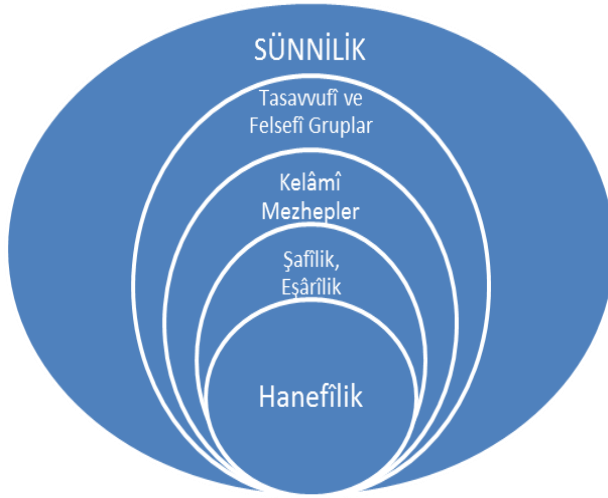
Zira bugün İslâm coğrafyasında kimlikler, mezhepler üzerinden kendilerini kurmaktan çoktan vazgeçtiler. Ayrıca Sünnîlik bir adlandırma olarak kullanılsa da dış dünyada delâleti olmayan sözde-sanal bir isimden başka bir gerçekliğe işaret etmemektedir. Batılı jargonlara teslim olmuş Türk entelektüel ve gazetecileri maalesef “mezhep çatışması” diye aslında hiçbir gerçekliği olmayan uydurma bir çatışmayı kabul ettirmeyi başarmışlardır. Bunu söyleyenlere öncelikle çatıştığı varsayılan mezheplerin neler olduğu sorulmalıdır. Zira İslâm düşünce tarihinde mezhep dediğimizde iki farklılaşmayla karşılaşırız: Birincisi fikhî-amelî mezheplerdir ki bunlar Hanefî, Malikî, Hanbelî ve Şafî olmak üzere dörde ayrılır. İkincisi ise itikadî mezhepler olup bunlar da Mu'tezili, Eş'arî ve Matûridî'dir. Buna karşılık ise Şîî dünyada Şia, Caferî ve Zeydiyye denilen gruplar bulunmaktadır. Bugün bu mezheplerden Şîilik ve Zeydîlik dışında hemen hemen hiçbirinin bir fonksiyonu ve karşılığı bulunmamaktadır.

Müslümanlar bireysel uygulamalarda ve ibadet alanında kısmen fikhî mezheplere uymakta iseler de, dünyayı algılama, dini anlama ve yorumlama konusunda bu mezheplerin İslâm dünyasının düşünce hayatını yönlendirme gibi bir rolü bulunmamaktadır. Hele hele kurucu bir siyasî kimlik olma gibi bir iddiaları ise hiç yoktur. Söz gelimi Türkiye'de ne ilâhiyat eğitimi ne de dinî eğitim bu mezheplerden birinin sistematığına göre verilmektedir. Bu nedenle İslâm dünyasında bir mezhepler savaşı söz konusu değildir. Olan Şîilik ile Selefliliğin ve onların alt gruplarının kapışmasından ibarettir.

Bugün dinî devrimci örgütlerin çoğu Selefi ağına bağlı gruplardır. Seleflik'in Sünnîlik içinde yer alıp alamayacağı ise son derece tartışmalıdır. En azından şu anlamıyla tartışmalıdır ki, Seleflik modern bir olgudur; dolayısıyla, tarihte tezahür etmiş ve yapılmış Ehl-i Sünnet ile asla doğrudan ilişkilendirilemez. İslâm dünyasında bir mezhep savaşlarından bahsetmek ve Sünnîliğin bu çatışmanın tarafı olduğunu söylemek, Batılı oryantalizmin, 11 Eylül sonrasında İslâm medeniyetini toptan suçlu ilân etmek için ortaya koyduğu “kirli strateji”ye katkı sağlamaktan başka bir şey değildir.

Osmanlı yönetimi altındaki topraklarda Sünnîlik, içinde Hanefilik, Şafilik, diğer fikhî mezheplerle birlikte İbn Arabîcilik, Mevlevîlik ve Bektaşîliği barındıran geniş bir kavram olarak tezahür etmiştir. Siyasî farklılaşma ise, Safevî devletinin Şîiliği bir güç olarak Anadolu'ya ihraç etmesiyle Osmanlılar ile Safevîler arasında yaşanmıştır. Fakat bu siyasî çekişme, Osmanlı içindeki farklılıklarda Şîiliğin felsefi ve tasavvufî etkisinin Sünnî denilen ulema üzerindeki etkisini sınırlamamıştır. Şia'nın bir kolu olan İsmailîliğe mensup Nasırüddin Tusî'nin Ahlâk-ı Nasiri ve Tecridü'l-İ'tikad eserlerinin Osmanlı'daki izdüşümleri başka nasıl izah edilebilir ki? Bu nedenle Osmanlı'da Sünnîliğin çatısını şu şekilde kurabiliriz:

Şekil 1: Osmanlı'da Sünnîliğin Alanı

karşılık İslâmcı gruplar ve bazı tasavvufî ekoller Selefliğin çevresinde alan kazanmıştır. Dolayısıyla bugün İslâm dünyasında ve Türkiye’de Müslümanların zihin dünyasında Sünnîlik oldukça dar bir çerçevede algılanmaktadır.

İslâmî amel, pratik ve inanç alanlarını mezhepler değil, bunun yerine modern İslâmcı gruplar, cemaatler, tarikatlar ve büyük oranda da Selefi düşünce doldurmaktadır. Bugün Sünnîlik, içerisi mezhepler tarafından doldurulan bir kavram olmaktan çıkmıştır. Sünnîliğin içi daha çok Seleflik tarafından doldurulmaktadır. Ve bu anlayış, tek gücünü Şîî karşıtlığı üzerine kurmaktadır.

İçinde bulunduğumuz çağda Müslüman dünyadaki gruplaşmaları şu şekilde tanımlamak mümkündür:

Şekil 2: 21’nci Yüzyılda Selefliğin Alanı

Görüldüğü gibi Müslümanlar için fikhî mezheplerin rolü yalnızca ibadet alanları ile sınırlıdır. Buna karşılık gündelik yaşamı ve siyasî davranışları güdüleyen ana akım Selefliğe tutunmuş İslâmcı gruplar ve tarikatlardır. Bu açıdan bakıldığında, İslam coğrafyasında iki büyük anlatı vardır; bunlardan birisi Seleflik, diğeri de Şîîlik’tir. Buna karşılık diğere anlatılar daha çok Selefliğin ağına tutunan vassal kimliklerdir. Söz konusu gruplar ya Selefi yaklaşım adına kavga etmekte ya da ondan rol devşirmektedir. Elbette bu ön tespit, Selefi etkiden bağımsız biçimde varılmaya çalışan cemaat ve tasavvufî grupların olmadığı

anlamına gelmemektedir. Fakat Seleflilik, sahip olduğu yumuşak ve sert güç araçlarıyla hızla söz konusu bu yapıların alanlarını daraltmakta ve kendi alanını genişletmektedir. Bu nedenle İslâm dünyasında bir mezhep çatışması söz konusu olamaz. Zira, olabilecek çatışmanın adı, Şîî ekol ile Selefi öğretiyeye mensup grupların ideolojik-siyasî kapışmalarıdır ki, bunu da bir mezhep çatışması olarak adlandırmak doğru değildir.

Türkiye'nin, son yıllarda Ortadoğu coğrafyasında yaşananların gittikçe daha anlaşılır hâle getirdiği ve kökü birkaç asır önceye dayanan bu oryantalist tuzaktan etkilenmemesi mümkün değildir. Ancak kurulan kumpası bozmak ve süreçten en az ziyanla çıkmak mümkündür. Bunun için, her şeyden önce Maturidî ve Hanefî düşüncenin ihyâsı gerekmektedir.